

**STALININIS
REŽIMAS
LIETUVOJE
1944–
1953 m.**

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

**STALININIS
REŽIMAS
LIETUVOJE
1944–
1953 m.**

Sudarė
REGINA LAUKAITYTĖ

LII
LEIDYKLA

VILNIUS, 2014

UDK 94(474.5)„1944/1953“
St33

Knygos leidybą finansavo
Lietuvos mokslo taryba
Nacionalinė lituanistikos plėtros 2009–2015 metų programa
Projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-8-34

Recenzentai:

Saulius Grybkauskas

Valdemaras Klumbys

ISBN 978-9955-847-79-3

© Lietuvos istorijos institutas, 2014

© Straipsnių autoriai, 2014

© Regina Laukaitytė, sudarymas 2014

SOVIETIZACIJOS YPATYBĖS LIETUVOJE 1945 M. VASARĄ. LIETUVOS SSR PIRMASIS INTELIGENTŲ SUVAŽIAVIMAS

ĮVADAS: ISTORIOGRAFIJA, PROBLEMAS FORMULAVIMAS

Istorikai, nagrinėjantys sovietizacijos raidą bei ypatybes Vidurio Europoje 1944–1947 m., pažymi, jog Maskva tuo laikotarpiu laikėsi gana nuosaikaus politinio kurso. Tam tikrais atvejais vietos komunistai buvo perspėjami susilaikyti nuo radikalesnių žingsnių. Taigi daroma išvada, kad Sovietų Sąjungos vadovybė bent jau laikinai, taktiniais sumetimais, forsutos *revoliucinės* regiono šalių sovietizacijos atsisakė¹. Toks atsargus, atsižvelgiantis į vietos visuomenių specifiką, politinis kursas buvo grindžiamas keliomis prielaidomis. Pirmiausia, tokios politikos tikslas buvo plėsti savo įtaką regione kartu išsaugant bendradarbiavimo santykius su Vakarų sąjungininkais. Antra, pagrindinė politinė SSRS atrama – regiono komunistų partijos – buvo negausios ir nepopuliarios. Didžioji visuomenės dalis komunistus laikė politiškai nesavarankiškais ir neatstovaujančiais nacionaliniams interesams. Todėl pirmasis uždavinys, kurį turėjo spręsti komunistų partijų vadovai, buvo padidinti savo įtaką, išplėsti socialinę atramą. Šį tikslą pasiekti galima buvo dvejopai: vykdant socialines ekonomines reformas, kurioms pritartų didesnė visuomenės dalis, taip pat pozicijuojant save kaip partiją, ginančią „nacionalinius interesus“. Taigi „nacionalinis veiksnys“ tapo svarbiu instrumentu komunistų partijos

Dėkoju kolegoms V. Stravinskienei ir D. Juodžiui už pagalbą rengiant straipsnį.

- 1 S. Pons, *Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948), Post-war Reconstruction in Europe. International Perspectives, 1945–1949*, ed. M. Mazover et al., Oxford, 2011, p. 124–129; G. Roberts, *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939–1953*, New Haven/London, 2008, p. 236–237; E. Mark, *Revolution by Degrees. Stalin's National Front Strategy for Europe 1941–1947, Cold War International History Project. Working Paper*, no. 31, Washington, 2001, p. 6–7, 17–20.

praktinėje politikoje, mobilizuojant visuomenę ir legitimizuojant naują sovietinę socialinę politinę tvarką².

Mokslininkų pastebėta, jog dar ketvirtąjį dešimtmetį Sovietų Sąjungos vadovybė, siekdama sutvirtinti režimo legitimumą, kultūros politikoje ėmėsi vis aktyviau „<...> marksistinę-lenininę pasaulėžiūrą pridengti rusiška nacionaline etatizmo retorika“³. Anot Davido Brandenbergerio, tuo metu Sovietų Sąjungoje pastebima tendencija kurti ypatingą politinio režimo ideologiją, grindžiamą „marksistiniu-lenininu etatizmu“. Tokia ideologija turėjo „komunistinius idealus“ susieti su „carinės Rusijos didžiavalstybine (*velikoderzhavnoe*) tradicija“⁴. Valdžios politiką, grindžiamą tokia ideologija, istorikai vadina *nacionaliniu bolševizmu* (kai kurie autoriai – *nacionaliniu stalinizmu*)⁵.

Panašus politinis ir ideologinis „pragmatizmas“ būdingas ir Maskvos politikai Vidurio Europos šalyse tuoj po Antrojo pasaulinio karo. Nacionalizmo inkorporavimas į sovietinę sistemą turėjo padaryti režimą priimtinesnį tautinei tautai ir kartu palengvinti visuomenių sovietizaciją. Tiesa, istorikai pažymi, kad komunistų partijų politikoje Vidurio Europos šalyse būtina *nacionalinį bolševizmą* skirti nuo *nacionalinio komunizmo*⁶. Pernelyg nesiplėsdamas pastebėsiu, jog esminis skirtumas tarp šių ideologijų ir politinių praktikų buvo toks, kad nacionalinis komunizmas reiškė tam tikrą

2 Apie tai, kaip Lenkijoje ir Vengrijoje komunistai politinėje praktikoje išnaudojo „nacionalinį faktorių“, žr.: M. Zaremba, *Komunizm, legitymacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa, 2001, s. 135–173; M. Mevius, *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the Origin of Socialist Patriotism 1941–1953*, Oxford, 2004, p. 87–110.

3 D. Brandenberger, *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956*, Cambridge/London, 2002, p. 6.

4 Ten pat.

5 Apie nacionalinio bolševizmo sampratą plačiau žr. E. van Ree, The Concept of ‘National Bolshevism’: An Interpretative Essay, *Journal of Political Ideologies*, (2001), vol. 6, p. 289–307.

6 Vis dėlto net ir tie autoriai, kurie pabrėžia dviejų „politikų ir ideologijų“ skirtumus, taip pat pastebi, kad santykis tarp jų buvo pakankamai „dialektiškas“, t. y. viena galėjo nesunkiai „pereiti“ į kita. Žr., pvz., V. Tismăneanu, *Stalinism na každą okazję. Polityczna historia rumuńskiego komunizmu*, Kraków, 2010, s. 37–40.

politikos suverenumą, autonomiškumą Maskvos atžvilgiu. Amerikiečių istorikas Martinas Malia, apibūdindamas lenkiškąjį tautinio komunizmo variantą, vienu svarbiausių jo bruožų įvardijo – *home rule*⁷. Atrodo, jog Sovietų Sąjungos vadovybė tam tikras autonomiškumo apraiškas Vidurio Europoje, bent jau iki 1947 metų, toleravo.

Beje, istoriografijoje yra darbų, kuriuose įrodinėjama, kad Baltijos šalių sovietizacija, taip pat 1944–1947 m., savo pobūdžiu panėšėjo į Vidurio Europos šalių, nors ir turėjo savo specifiką. Anot rusų istorikės Jelenos Zubkovos, Maskvos politika Baltijos respublikų atžvilgiu pradiniu sovietizacijos laikotarpiu (iki 1947 m.) priklausė nuo visuomeninės politinės situacijos respublikose, padėties Sovietų Sąjungoje, taip pat ir nuo santykių tarp Vakarų sąjungininkų ir Maskvos⁸. Todėl sovietizacijos politika buvusi nuosaiki: Maskva nevertė Vilniaus spartinti kolektyvizaciją, demonstravo pagarbą nacionaliniams simboliams, lietuvių kalbai, nacionalinei inteligentijai, o represijos buvo tikslinės, nukreiptos prieš ginkluoto pogrindžio dalyvius. Taigi sovietizuojant buvo atsižvelgiama į Lietuvos ir kitų Baltijos visuomenių nacionalinę specifiką. Tiesa, reikia pažymėti, kad lietuviškoje istoriografijoje vyrauja kitokie vertinimai. Teigiama, jog SSRS vadovybė Lietuvoje jau 1944–1945 m. sovietizaciją vykdė „bendrasis principais“, praktiškai į nacionalinę respublikos specifiką neatsižvelgdama⁹. Taip būta todėl, kad tarp lietuvių komunistų vyravo „nihilistinis požiūris į savo tautą“ bei pataikavimas rusams¹⁰.

Iš tikrųjų J. Zubkovos aprašytas sovietinės vadovybės politinis sovietizacijos kursas, su tam tikromis išimtimis, galėjo būti būdingas laikotarpiui

7 M. Malia, *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917–1991*, N. Y., Oxford, 1994, p. 322.

8 J. Zubkova, *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953*, Vilnius, 2010, p. 155–157.

9 A. Anušauskas ir kt., *Lietuva 1940–1990 m.*, Vilnius, 2005, p. 270–282; M. Pocius, *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su kolaboravimu 1944–1953 metais*, Vilnius, 2009, p. 54.

10 V. Tininis, *Sniečkus. 33 metai valdžioje. Antano Sniečkaus biografinė apybraiža*, Vilnius, 2000, p. 66–68.

iki 1944 m. rudens (vėliausiai iki 1945 m. pradžios). Antra vertus, atrodo, kad ir lietuvių istorikai, kritiškai Zubkovos atžvilgiu, kai kurių sovietizacijos politikos niuansų nepastebėjo. Tiesa, Česlovas Laurinavičius pažymėjo, jog Sovietų Sąjungos politikoje (1943 m. vidurys – 1945 m. pradžia) matomi aiškūs bandymai į tarptautinę politiką „kelti“ Lietuvos Tarybinę Respubliką, tuo pat metu visokiais būdais „išstumiant iš tarptautinės arenos Lietuvos Respubliką“¹¹. Maždaug tuo pačiu metu LSSR vadovybės politikoje ėmė aktyviau reikštis „nacionaliniai aspektai“: per Maskvos radiją lietuviškose programose pradėtas transliuoti tarpukario Lietuvos himnas, uždraustas dar 1940 m.¹², imtasi veiksmų išlaisvinti iš įkalinimo vietų kai kuriuos Lietuvos Respublikos politikus, visuomenės veikėjus ir juos panaudoti propagandinėje kampanijoje prieš vokiečius ir LSSR reklamavimui JAV lietuvių diasporoje¹³, rūpintasi lietuvių kalbos diegimu administraciniame biurokratiniame aparate¹⁴.

Apskritai Maskva 1944 m. pradžioje ėmėsi kurso į sąjunginių respublikų vadinamojo tarybinio valstybingumo „stiprinimą“. Pradėta sąjunginių gynybos ir užsienio reikalų liaudies komisariatų reorganizacija į sąjunginio-respublikinio pavaldumo¹⁵, galvota ir apie respublikų diplomatinį

11 Ч. Лауринавичюс, Вводная статья, СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Сборник документов, сост. А. Каспаравичюс, Ч. Лауринавичюс, Н. Лебедева, Vilnius, 2012, т. 2, с. 42–43.

12 Lietuvos Respublikos himnas – Vinco Kudirkos „Tautiška giesmė“ – Lietuvos TSR himnu buvo nuo 1944 iki 1950 m.

13 LKP(b) CK organas Tiesa 1944 m. balandžio mėn., nr. 14, išspausdino Lietuvių tautininkų sąjungos pirmininko Domo Cesevičiaus kreipimąsi „Žodis lietuviams“. Atsišaukime raginama greičiau atkurti „laisvą Tarybų Lietuvą, ją kelti, gaivinti ir puošti, kad visiems lietuviams joje būtų gera, laisva ir miela gyventi“.

14 1944 m. balandžio mėn. LSSR Liaudies komisarų taryba nutarė: „Įpareigoti išmokyti lietuvių kalbą darbuotojus, dirbančius Lietuvos TSR tarybinėse, ūkinėse ir kitose įstaigose, ir jos nemokančius arba mokančius silpnai. <...> Įpareigoti Švietimo komisarą organizuoti kursus, aprūpinti juos programomis ir dėstytojais. <...> Į kursus darbuotojus išleisti du kartus per savaitę, vakarais.“ LTSR Liaudies komisarų tarybos nutarimas nr. 49, 1944 04 28, Lietuvos ypatingasis archyvas. LKP dokumentų skyrius (toliau – LYA. LKP DS), f. 1771, ap. 7, b. 17, 28.

15 V. Molotovo pranešimas TSRS Aukščiausioje taryboje, Tarybų Lietuva, 1944, vas. 2.

tarnybų atkūrimą, o 1944 m. rudenį sovietinė Lietuva, kartu su Ukraina ir Baltarusija, pasiūlyta į Jungtinių Tautų Organizaciją (JTO)¹⁶. Atrodo, kad maždaug tuo metu sovietinės Lietuvos vadovai ėmė svarstyti galimybes išplėsti respublikos „tarybinį suverenitetą“. Metaforiškai tariant, Lietuvos komunistų veikloje pastebima tendencija pereiti prie *nacionalinio komunizmo*. Pateiksiu pavyzdį. 1944 m. kovo mėn. LSSR Liaudies komisarų tarybos pirmininkas Mečislovas Gedvilas, kreipdamasis į LKP(b) sekretorių Antaną Sniečkę, siūlė Centro Komiteto biure apsvarstyti „Sovietinės santvarkos atkūrimo Lietuvoje principus“¹⁷. Deja, svarstymo eiga nežinoma. Tačiau išliko bendras „LTSR LKT ir LKP(b) CK nutarimo“ projektas, adresuotas SSRS vyriausybei ir VKP(b) CK. Jame Lietuvos SSR vadovai „prašė“ SSRS vadovybės nustatyti sovietinės sistemos atkūrimo principus. Trečiuoju įrašytas punktas skelbė: bendrasąjunginiai įsakai, nutarimai ir įstatymai LSSR „nėra įvedami automatiškai“, tačiau atsižvelgiant į bendrą sovietinės sistemos atkūrimo situaciją – „respublikos organų nutarimais ir įsakais“¹⁸. Kremliaus reakcija į Lietuvos komunistų iniciatyvas nėra žinoma, neaišku, ar apskritai toks nutarimas buvo pasiūstas SSRS vadovams. Minėtas punktas teliko popieriuje, apie jį vėliau niekur neužsimenama, nors tam tikras sovietinės Lietuvos vadovybės „suverenumo“ ambicijas jis liudijo¹⁹.

16 Ч. Лауринавичюс, Вводная статья..., с. 43.

17 LTSR Liaudies komisarų tarybos pirmininko M. Gedvilo raštas A. Sniečkui, 1944 03 01, *LYA. LKP DS*, f. 1771, ap. 7, b. 82, l. 5.

18 Originali šio nutarimo versija: «Общесоюзные указы, постановления, распоряжения, приказы в Литовской ССР не вводятся автоматически. Они вводятся в соответствии с общим ходом советского строительства указами, постановлениями, распоряжениями и приказами центральных государственных органов республики.» СНК Литовской ССР и ЦК КП(б) Литвы. Постановление. Проект, [1944], *LYA. LKP DS*, f. 1771, ap. 7, b. 80, l. 80.

19 NKVD–NKGB SSRS įgaliotinis Lietuvai I. Tkačenka, remdamasis agentūriniais pranešimais, savo viršininkui L. Berijai į Maskvą 1945 m. liepos mėn. rašė apie LSSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio pokalbį. Paleckis privačiame pokalbyje aiškino: „<...> mūsų lietuvių komunistų keliai skiriasi. Velniai žino, bjauriaus direktyvas siunčia Maskva, o mums prisieina jas vykdyti. Mes puikiai žinome, ko nori mūsų šalis ir tauta, tačiau mes bejėgiai. Visur veikia tamsios Kremliaus jėgos, kurios gali atvesti ir atves lietuvių tautą prie išsigimimo ir išnykimo.“ –

Lietuvos SSR vadovai į Lietuvą grįžo 1944 m. liepos mėn. O jau tų pačių metų rudenį Maskva griežtai kritikavo LKP(b) vadovybę dėl įvairių jos veikloje pasireiškiančių „klaidų bei trūkumų“, kurie neva rodė nesugebėjimą kontroliuoti visuomeninę politinę situaciją respublikoje. Imtasi „organizacinių išvadų“: lapkričio mėn. buvo įsteigtas VKP(b) CK biuras Lietuvai, jo pirmininku paskirtas Michailas Suslovas²⁰. Biuras tapo svarbiausia politine Lietuvos SSR institucija, praktiškai visi svarbesni LKP(b), Liaudies komisarų tarybos ar Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo nutarimai buvo priimami tik jo pritarimu²¹. Tokios institucijos sukūrimas, beje, ne tik Lietuvoje, bet ir Latvijoje, Estijoje, Moldavijoje, akivaizdžiai lėmė centralistinių unifkacinių tendencijų stiprėjimą. Maskvos požiūriu, komunistų partijos šiose sovietinėse respublikose buvo silpnos, didesnės socialinės atramos neturėjo, todėl buvo būtina jas stiprinti. Apie tai, kad vakarinių Sovietų Sąjungos pakraščių sovietizacija susiduria su rimtais sunkumais, liudijo ir kitos aplinkybės. Lietuvoje praktiškai žlugo gyventojų mobilizacija į Raudonąją armiją²² (pradėta dar 1944 m. liepos pabaigoje – rugpjūčio pradžioje) ir tolydžio stiprėjo ginkluotas pasipriešinimas. Antra vertus, istorikai pastebi, kad, pralaimėjus Varšuvos sukilimui, Maskva apskritai ėmė vis labiau atsakyti idė-

Лубянка. Сталин и НКВД–НКГБ–ГУКР „Смерш“. 1939 – март 1946, *Архив Сталина. Документы высших органов партийной и государственной власти*, сост. В. Н. Хаустов, В. П. Наумов, Н. С. Плотникова, Москва, 2006, с. 531.

20 J. Zubkova, *Pabaltijys...*, p. 168–170.

21 H. Šadžius, VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą, *Lietuvos istorijos metraštis. 1997*, Vilnius, 1998, p. 241–242.

22 LKP(b) CK sekretorius Vladas Niunka 1944 08 04 rašte Georgijui Malenkovui aiškino, kad mobilizacijai nebuvo deramai pasiruošta: mobilizacija buvo vykdoma apie ją „viešai nepaskelbus“, o gyventojams nebuvo dalijami šaukimai. Dėl šių priežasčių, taip pat ir dėl „vokiečių propagandos“ ėmė skliti gandai, kad mobilizacija – tai tik pretekstas vežti lietuvius į Sibirą. – *LYA. LKP DS*, f. 1771, ap. 7, b. 85, l. 40; Rugsėjo mėn. jau pats A. Sniečkus laiške G. Malenkovui aiškino, kad mobilizacija vyksta „įtemptai“, o kai kuriuose miestuose ir apskrityse „visiškai nepatenkinamai“. Anot LKP sekretoriaus, taip yra todėl, kad ne visur suformuoti „tarybiniai valdžios organai“, silpnas „agitacinis darbas“, mobilizacijai priešinasi įvairios „nacionalistų gaujos“ – 1944 09 ?, *LYA. LKP DS*, f. 1771, ap. 7, b. 313, l. 2.

jos „kelti“ Baltijos respublikų tarptautinį „prestįžą“²³. (Siūlyti Lietuvos SSR į JTO Maskva galutinai atsisakė Jaltos konferencijoje.)

Kova su vis stiprėjančiu partizaniniu judėjimu ir įvairiomis „buržuazinio nacionalizmo“ apraiškomis tapo vienu svarbiausių VKP(b) CK Lietuvos biuro uždavinių. 1945 m. gegužės 24 d. Lietuvos biuro posėdyje nutarta labiau suaktyvinti kovą su ginkluotu ir neginkluotu pogrindžiu. Vasarą planuota ir vykdyta plati karinė operacija prieš partizaninį judėjimą²⁴. Liepos viduryje pradėta masiškai tremti partizanų šeimas²⁵. Vis labiau įsibėgėjo Lietuvos komunistų partijos rusinimo kampanija²⁶. Štai tokiomis aplinkybėmis VKP(b) CK Lietuvos biuras ir Lietuvos valdžia nutarė organizuoti pirmąjį Lietuvos TSR inteligentų suvažiavimą²⁷. Suvažiavimas prasidėjo liepos 10 d. ir tęsėsi keturias dienas – iki liepos 14-osios.

Šiame straipsnyje aptarsiu, kokių tikslų suvažiavimo sušaukimu siekė Lietuvos valdžia ir kokius reikalavimus valdžiai kėlė kai kurie suvažiavimo delegatai. Suvažiavime kai kurių delegatų keliami reikalavimai turėjo aiškia nacionalinę orientaciją ir liudijo autonomiškumo sovietinėje sistemoje siekį. Antra vertus, reikia pripažinti, kad valdžios ir Maskvos emisarų politika vis labiau įgavo centralizacinį unifkacinį, prievartinį pobūdį. Lietuvos

23 Ч. Лауринавичюс, Вводная статья..., с. 43.

24 H. Šadžius, VKP(b) CK Lietuvos biuro veikla..., p. 247–249.

25 Nuo 1945 m. liepos 17 d. iki 1945 m. rugsėjo mėn. pradžios buvo ištremta apie 4500 asmenų. – A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, Vilnius, 1996, p. 320–321, 328–329.

26 VKP(b) CK nuo 1944 m. vasaros iki 1945 m. pavasario į Lietuvą atsiuntė per 6000 darbuotojų, dauguma jų buvo rusai. – M. Pocius, *Kita mėnulio pusė...*, p. 54.

27 Suvažiavimo eiga buvo plačiai nušviečiama to meto centrinėje oficialioje spaudoje: LKP(b) CK laikraštys *Tiesa* ir LTSR AT Prezidiumo – *Tarybų Lietuva*. Didžiosios dalies delegatų kalbos ir jų vertimai į rusų kalbą saugomi Vilniaus apskrities archyve (VAA). Lietuvos ypatingajame archyve (LYA) saugomi saugumiečių agentūriniai pranešimai ir ataskaitos apie suvažiavimo eigą. Dalis suvažiavimo medžiagos saugoma Rusijos valstybiniame socialinės-politinės istorijos archyve (Российский государственный архив социально-политической истории – РГАСПИ).

istoriografijoje pirmojo inteligentų suvažiavimo klausimas nenagrinėtas. Apie jį trumpai užsiminė tik Vytautas Tininis²⁸.

SUVAŽIAVIMO ORGANIZAVIMAS IR VALDŽIOS TIKSLAI

Sprendžiant iš Lietuvos biuro vadovo M. Suslovo laiško VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui, idėja sušaukti inteligentų suvažiavimą kilo 1945 m. pavasarį. Tiesa, nėra žinoma, kam konkrečiai priklausė ši idėja. Anot Suslovo, suvažiavimui skirtas ypatingas dėmesys. Jo tikslas, Lietuvos biuro vadovo žodžiais tariant, išplėsti „mūsų“ įtaką inteligentijai ir supažindinti ją su tarybų valdžios pasiekimais²⁹. Vertinant formaliai, inteligentų suvažiavimas nebuvo ypatingas įvykis ir iš esmės gerai iliustravo stalininės mobilizacinės politinės sistemos specifiką. Valdžia panašius renginius – „suvažiavimus“ – organizuodavo, siekdama užsitikrinti įvairių socialinių grupių paramą, taip pabrėždama savo legitimumą. Lietuvoje tais pačiais metais, kovo mėnesį, įvyko „darbo valstiečių“ bei profsąjungų suvažiavimai³⁰.

Ir vis dėlto inteligentų suvažiavimas buvo ypatingas. Manychiau, kad dėl kelių svarbesnių priežasčių: pirma, tai buvo *lietuvių inteligentų suvažiavimas Vilniuje*; antra, sovietinei Lietuvos valdžiai lietuviškos inteligentijos, ypač senosios, susiformavusios „buržuazinėje Lietuvoje“, parama buvo ypač svarbi ir reikšminga. Niekas geriau negalėjo (turint galvoje stiprėjančią partizaninį judėjimą bei sudėtingą ekonominę socialinę padėtį) legitimuoti sovietinės Lietuvos valdžios, kaip aktyvus inteligentijos, pirmiausia kultūrinio elito, „įsijungimas į socializmo statybą“.

28 Istorikas paskelbė ir kelis dokumentus, susijusius su inteligentų suvažiavimu Vilniuje. Žr. V. Tininis, *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953*, t. 3, Vilnius, 2003, p. 13–14, 135–146.

29 Suslovas taip pat prašė atsiųsti į Lietuvą įvairių kultūros veikėjų paskaitoms skaityti. M. Suslovo 1945 05 22 raštas VKP(b) CK sekretoriui G. Malenkovui, *Rusijos valstybinis socialinės ir politinės istorijos archyvas* (toliau – RVSPJA), f. 597, ap. 1, b. 16, l. 50.

30 Pirmiausia buvo organizuotas „darbo valstiečių“ suvažiavimas – 1945 m. kovo 27–30 dienomis. Liepos pradžioje įvyko profsąjungų suvažiavimas. Visi šie suvažiavimai buvo organizuoti po to, kai respublikos teritorijoje nebeliko vokiečių kariuomenės ir ne tik Vilnius, bet ir Klaipėdos kraštas tapo LSSR dalimi.

Todėl suvažiavimui valdžia ruošėsi rimtai. Jo organizavimas atsiėjo apie 200 tūkst. rublių (tiems laikams didelė suma). Suvažiavimo dalyviai buvo gerai maitinami, gavo kortelių prekėms už 500 rb³¹. (Tiesa, anot LSSR NKGB komisaro Aleksandro Guzevičiaus, prekės buvusios prastos kokybės, o jų išdavimas blogai organizuotas³².) Po posėdžių buvo organizuojama kultūrinė programa: skaitytos ne tik paskaitos, bet rodyti spektakliai (netgi buvo pakviestas baletas iš Maskvos). Iš viso į suvažiavimą atvyko apie 540 delegatų ir 250 svečių (planuota daugiau – 600 delegatų ir iki 300 svečių). Dešimt svečių atvyko iš Maskvos, iš jų VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjo pavaduotojas Michailas Jovčiukas, keli VKP(b) CK aparato darbuotojai, keli Mokslų akademijos nariai korespondentai.

Valdžia rūpinosi ne tik delegatų buitimi. Sprendžiant iš komisaro A. Guzevičiaus ataskaitų, suvažiavimo eigą „stebėjo“ 64 agentai, dar 25 NKGB darbuotojai buvo pasiūti „agentūriniam aptarnavimui“³³. Per visą suvažiavimo laiką saugumiečiai „išaiškino“ 27 „antitarybinius elementus“, iš jų du žmonės buvo suimti. Guzevičiaus teigimu, delegatai iš provincijos buvo „parenkami“ vietos valdžios ir partijos komitetų³⁴. Tokie delegatai ir svečiai iš provincijos sudarė daugumą dalyvių (mokytojai, mokyklų direktoriai, švietimo skyrių darbuotojai, gydytojai, agronomai, matininkai ir t. t.). Tačiau atrodo, kad kultūrinio (rašytojai, režisieriai, aktoriai) ir akademinio (aukštųjų mokyklų vadovai, profesūra) elito atstovai, kuriems suvažiavime teko svarbiausias vaidmuo – jie buvo pagrindiniai pranešėjai – į suvažiavimą buvo kviečiami. Ir, beje, kai kurie, kaip antai Vilniaus dailės akademijos

31 LKP(b) CK oficioje *Tiesoje* net buvo atspausdintas feljetonas apie suvažiavimo delegatų kasdienybę. Taip pat buvo teigiama, kad iš provincijos atvykusiųjų pasisakymai nuobodūs, kartoja vienas kitą. – L. Janušytė, Ką kalba delegatai, *Tiesa*, 1945, liep. 12, nr. 161.

32 LSSR NKGB komisaro Aleksandro Guzevičiaus 1945 07 13 raštas SSRS NKGB komisaro pavaduotojui Amajakui Kobulovui, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 197–198.

33 LSSR NKGB komisaro Guzevičiaus pranešimas SSRS NKGB komisaro pavaduotojui Kobulovui, juodraštis, 1945, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 152.

34 Ten pat, l. 149.

profesorius Justinas Vienožinskis, dalyvauti atsisakė³⁵. Buvo ir tokių, kurie norėjo dalyvauti, tačiau dėl vienokių ar kitokių priežasčių negalėjo³⁶.

Logiškai kyla klausimas, ar valdžia kaip nors nebandė daryti įtakos pranešėjų pasisakymų turiniui, t. y. juos iš anksto cenzūruoti. Drįsčiau teigti, kad ne. Išlikusių kalbų turinys, dalyvių reakcija, suvažiavimo metu kilusios diskusijos liudija, kad valdžia vengė tiesioginio kišimosi ar spaudimo³⁷. Antra vertus, taip pat reikia pažymėti, jog spaudoje informacija apie suvažiavimą buvo pateikiama „dozuota“: ištaisai skelbiamos LSSR AT Prezidiumo pirmininko Justo Paleckio ir LKP(b) CK sekretoriaus Antano Sniečkaus kalbos. Deleгатų pasisakymai (jų buvo apie 40) atpasakojami, o kritiškiausi valdžios atžvilgiu visai nutylėti. Remdamasis agentų pranešimais, Guzevičius rašė SSRS Valstybės saugumo komisaro pavaduotojui Amajakui Kobulovui, esą dalyviams susidaręs įspūdis apie visišką pranešimų ir veiksmų laisvę, dėl to dalis dalyvių buvę maloniai nustebinti. Anot Lietuvos SSR saugumo komisaro, buvo dalyvių, kurie manė, kad nebus leista laisvai kalbėti, o jie bus suimti ir ištremti į Sibirą. Tarp atvykėlių iš provincijos tokie gandai buvo ypač paplitę³⁸.

Minėjau, jog suvažiavimą galima vadinti *lietuvių inteligentų suvažiavimu Vilniuje*. Duomenų apie tautinę suvažiavimo dalyvių (deleгатų) sudėtį nepavyko aptikti. Nežinia, ar ji apskritai buvo nurodoma. Spaudoje rašyta, kad į Vilnių atvyko inteligentai iš visų „Lietuvos kampų“, vis dėlto spėčiau, jog absoliuti jų dauguma buvo lietuviai – titulinės tautos atstovai. Taigi mano

35 Saugumiečiai užfiksavo tokį Vienožinskio „antitarybinį“ pasisakymą: „<...> bilieto man į suvažiavimą nereikia, aš ne asilas, manęs nenupirksi“. – LSSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko Izotovo pranešimas, 1945 07 10, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 171.

36 Rašytoja Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė 1945 07 22 laiške Kostui Korsakai rašė: „Girdžiu, kad tame suvažiavime buvo itin įdomu, man, rašytojai, ypač svarbu tokius istorinius momentus stebėti, bet juk matote, koks aš dabar lakūnas <...>.“ – Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas (toliau – *LLITI BR*), f. 1-4739, puslapiai nenumeruoti.

37 Suvažiavimo darbe dalyvavo VKP(b) CK Lietuvos biuro nariai, taip pat jo vadovas M. Suslovas, tačiau posėdžiuose jie nekalbėjo.

38 Guzevičiaus pranešimas Kobulovui, juodraštis..., *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 151.

spėjimas dėl neoficialaus suvažiavimo pobūdžio, kaip jį suvokė patys suvažiavimo dalyviai, paremtas keliomis prielaidomis: *pirma*, praktiškai visi kalbėjusieji buvo lietuviai. Iš žymesnių tarpukario Lietuvos inteligentijos atstovų, po karo likusių Lietuvoje, suvažiavime kalbėjo arba dalyvavo: teatro režisierius Borisas Dauguvietis, gydytojas profesorius Jonas Kairiūkštis, profesorius Juozas Matulis, Vilniaus universiteto rektorius profesorius Kazys Bieliukas, profesorius Pranas Mažylis, režisierius Aleksandras Kupstas, profesorius Jonas Dagys, aktorė Monika Mironaitė, dailininkas Vytautas Jurkūnas, Kauno universiteto prorektorius profesorius Juozas Kupčinskas, Lietuvos Respublikos diplomatas, o 1945 m. Kauno centrinės bibliotekos direktoriaus pavaduotojas Karolis Račkauskas-Vairas, Žemės ūkio akademijos rektorius Matas Mickis, rašytojai Julius Būtėnas, Balys Sruoga, leva Simonaitytė, Antanas Vienuolis-Žukauskas, profesorius Viktoras Ruokis, profesorius Paulius Slavėnas, kompozitorius Balys Dvarionas, operos solistas Antanas Sodeika, profesorius Jonas Vabalas-Gudaitis, profesorius Jonas Laužikas. Į suvažiavimo „darbo prezidiumą“ buvo išrinktas operos dainininkas Kipras Petrauskas³⁹ (beje, jo pasirodymas sutiktas „ilgais plojimais“). *Antra*, Paleckio pranešimas, nors formaliai ir vadinosi „Einamasis momentas ir Tarybų Lietuvos inteligentijos uždaviniai“, tačiau jo viena svarbiausių dalių pavadinta „Lietuvių inteligentijos kelias“; *trečia*, keletas delegatų savo kalbose suvažiavimą lygino su 1905 metų Didžiuoju Vilniaus Seimu, kuriame iš carinės Rusijos valdžios pareikalauta autonomijos „etnografinėi Lietuvai su Vilniumi“⁴⁰. Tiesa, tokios asociacijos oficialioje spaudoje niekaip neatsispindėjo. (M. Gedvilas įžanginėje kalboje netgi pareiškė, kad toks renginys pirmas Lietuvos istorijoje.)

Valdžios tikslai buvo suformuluoti keliuose *Tiesos* ir *Tarybų Lietuvos* redakciniuose straipsniuose bei LSSR AT Prezidiumo pirmininko Paleckio

39 Suvažiavime pasisakė ir keli nelietuviai: Lietuvos žydų rašytojas Jokūbas Josadė ir atvykęs iš Maskvos, minėtasis VKP(b) CK Propagandos ir agitacijos skyriaus vedėjas pavaduotojas Michailas Jovčiukas.

40 Plačiau žr. E. Motieka, Didysis Vilniaus Seimas, *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 11, Vilnius, 1996.

pasisakyme. Laikraščiuose spausdinamuose straipsniuose pabrėžiamas pažangus inteligentijos vaidmuo istorijoje ir pažymima, kad „žymiausioji inteligentijos dalis liko ištikima savo liaudžiai“. Toliau kalbama apie inteligentijos „misiją“ – auklėti liaudį „tarybinio patriotizmo dvasia“, kovoti su „nacionalistine buržuazine ideologija“, propaguoti kitų sovietinių respublikų pasiekimus, ugdyti tautinę kultūrą („tautinę savo forma, socialistinę turiniu“). Norint tokią misiją atlikti, teigė redakcinių straipsnių autoriai, lietuviškai inteligentijai būtina „apsišarvuoti marksizmo-leninizmo mokymu“, aktyviai įsijungti į kovą su „buržuaziniu nacionalizmu“ ir apskritai įsisąmoninti socializmo principus⁴¹. Taigi suformuluoti sovietinės Lietuvos ir inteligentijos bendradarbiavimo principai: inteligentija įsisąmonina „socializmo principus“, remiasi marksistine-leninine pasaulėžiūra, o sovietinės Lietuvos valdžia rūpinasi nacionaline kultūra, kurios turinys, tiesa, turi būti socialistinis.

Panašias mintis suvažiavimo pirmąją dieną dėstė J. Paleckis. Sovietinei lietuvių inteligentijai keliamus uždavinius ir reikalavimus jis aptarė paskutinėje kalbos dalyje. Iš esmės kartojo tai, kas jau buvo spaudoje parašyta, tik išsamiau aptarė kiekvienai inteligentų grupei keliamus uždavinius. Minėjo būtinybę inteligentijai studijuoti marksizmą (visus atsakymus į savo abejones lietuvis inteligentas surasiąs „didžiųjų socializmo išminčių nuo Markso iki Stalino raštuose“). Ypač pabrėžė istorinių ryšių su Rusija svarbą, teigiamą Rusijos civilizacinę įtaką Lietuvai (išvadavo iš carizmo jungo, grąžino Vilnių, skleidė humanišką kultūrą ir pan.). Taip pat aiškino būtinybę kovoti su „buržuaziniais nacionalistais“, „hitlerio bernais“. Kalbą baigė šūkiu: „Tegyvuoja didysis vadas ir mokytojas draugas Stalinas!“ Salėje, kaip rašyta spaudoje, kilo „audringi plojimai“. Taigi kalba tiems laikams įprasta, ortodoksiška.

Tiesa, pranešime buvo dalis, pavadinta „Lietuvių inteligentijos kelias“, kurią vargiai pavadinčiau ortodoksiška⁴². Tai akivaizdus reveransas

41 Garbingi mūsų inteligentų uždaviniai, *Tiesa*, 1945, liep. 10, nr. 159; Žengti išvien su visa darbo liaudimi, *Tarybų Lietuva*, 1945, liep. 12, nr. 15.

42 *Tiesa*, 1945 07 18, nr. 166.

nacionalinėms lietuvių inteligentijos aspiracijoms. Nors savotiškas. AT Prezidiumo pirmininkas kalboje pabandė susieti dvi tradicijas, jo nuomone, būdingas lietuvių nacionaliniam judėjimui: kovą dėl socialinio ir dėl nacionalinio išsivadavimo. Paleckis teigė, kad lietuvių „tautinio išsivadavimo“ kova „sutapo“ su socialinio klausimo sprendimu, t. y. valstiečio kova su dvarininku. Toje kovoje „iš liaudies gelmių“ kilo nauja lietuvių inteligentija, atlikusi „lietuvių tautinės sąmonės žadintojų darbą“. Naująją inteligentiją geriausiai įkūnijo nacionalinei krypčiai atstovavęs Vincas Kudirka, o socialinei – Vincas Mickevičius-Kapsukas. Taigi jie pradėjo kovą „dėl realių lietuvių liaudies reikalų, išsivadavimo iš carizmo jungo, teisių ir žemės“, – aiškino Paleckis. Suprantama, kad, anot Paleckio, „tarybų valdžia“ tą lietuvių tautos / liaudies vadavimą užbaigusi. Tarpukario „buržuazinė Lietuva“ „nacionalinio judėjimo pažangių idealų“ neatitiko, ir J. Paleckis, norėdamas tą mintį pabrėžti, susirinkusiems pacitavo Maironio posmelį: „*Lietuva didvyrių žemė / Mūsų giedama seniai; / Bet iš tos didybės semia / Savo naudą tik velniai.*“ Tokia organistinė tautos istorijos interpretacija, kurioje nacionalinis vadavimasis natūraliai jungiamas su *liaudies ir tautos* kova dėl socialinių teisių, anot kai kurių tyrėjų, būdinga nacionaliniam komunizmui⁴³. Taip siekta pademonstruoti tarybinės santvarkos „suderinamumą“ su nacionaliniais idealais. Beje, Paleckio kalboje buvo dar keli svarbūs aspektai. Viena iš kalbos dalių vadinosi „Buržuaziniai nacionalistai – hitlerio bernai“. Joje įrodinėjama, kad ginkluotas pagrindis yra nacių okupacijos pagimdytas ir turi tą patį tikslą – sunaikinti lietuvių tautą. Todėl būtina su juo kovoti, ir į šią kovą inteligentijai svarbu įsitraukti. Dar viena svarbi kalbos idėja, labai dažnai aptinkama oficialiajame diskurse, – būtinybė stiprinti ryšius ir draugystę su rusų tauta. Anot Paleckio, kaip tik rusų tauta, jos Raudonoji armija, išgelbėjusi lietuvių tautą nuo išnaikinimo. Antra vertus, lietuvių ir rusų tautas sieja seni „istoriniai ryšiai“ – abi tautos nuo seno kovojo su vokiečiais grobikais. Anot kalbėtojo, „dar Mindaugas su Aleksandru Nevskiu darė su-

43 Y. Sygkelos, The National Discourse of the Bulgarian Communist Party on National Anniversaries and Commemorations (1944–1948), *Nationalities Papers*, 2009, vol. 37, no. 4, p. 426.

tartį prieš kryžiuočius ir kartu juos triuškino“. Panašiai vykę ties Žalgiriu, kur lietuviai drauge su rusais sumušė kryžiuočius. Lietuvių tautiniam sąjūdžiui didelę įtaką turėjo rusų liaudininkų kova su carizmu. Jų įtaka pastebima ir V. Kudirkos pradėtam „pažangiam *Varpo* judėjimui“. Galiausiai rusų proletariato kova „pažadino“ Lietuvos darbininkus ir valstiečius. Taigi, Paleckis visai stengėsi pabrėžti pažangią rusų tautos civilizacinę įtaką: rusų tautos kovos dėka lietuviai išsivadavo iš carizmo gniaužtų, lietuviams gražintas Vilnius ir t. t. Rusų kultūra „humaniška“, tai šaltinis, kuris „gaivina ir mūsų tautos kultūrą“, – susirinkusiems aiškino AT Prezidiumo pirmininkas.

Beje, bendros slavų tautų kovos su vokiečių ekspansija į rytus idėją Maskva ėmėsi itin aktyviai propaguoti karo metais. Tokia panslavininė doktrina ir politika turėjo realų pagrindą – vokiečių agresijos aukos daugiausia buvo slaviškos valstybės ir tautos. Antra vertus, slavų bendrumo idėja neatmetė ypatingo rusų tautos (Sovietų Sąjungos) vaidmens slavų pasaulyje⁴⁴. Taip pat reikėtų pažymėti, kad ketvirtąjį dešimtmetį kai kurios politinės srovės Lietuvoje, kaip antai jaunieji valstiečiai liaudininkai, kurių lyderis tada buvo Paleckis, pagrindiniu lietuvių tautos sąjungininku kovoje su „germanų agresyvumu“ laikė Sovietų Sąjungą ir rusų tautą⁴⁵.

SUVAŽIAVIMO DELEGATŲ POZICIJOS

Programinė Paleckio kalba tapo suvažiavimo delegatų diskusijų objektu, į ją tiesiogiai ar netiesiogiai reagoavo beveik visi pranešėjai⁴⁶. Kaip suva-

44 G. Roberts, *Stalin's Wars...*, p. 210; G. Hosking, *Rulers and Victims. The Russians in the Soviet Union*, Cambridge/London, 2006, p. 207–209.

45 Jaunieji valstiečiai liaudininkai palaikė glaudžius santykius su LKP, kai kurie buvo kompartijos nariai. Dalis jaunųjų liaudininkų, tokie kaip minėtieji J. Paleckis, M. Gedvilas arba Juozas Vaišnora, Marijonas Gregorauskas, Petras Kežinaitis, Aleksandras Drobnyš ir kt., padarė karjerą sovietinėje Lietuvoje. Tiesa, pamažu iš aktyvaus politinio gyvenimo dauguma jų buvo išstumti, kai kurie represuoti. Plačiau apie „jaunųjų liaudininkų“ veiklą, ideologines nuostatas žr. M. Tamošaitis, Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai Lietuvai atgaunant Vilnių, *Vilniaus istorijos metraštis*, Vilnius, 2007, p. 137–160.

46 Saugumiečiai savo ataskaitose labai atidžiai fiksavo neviešus neigiamus ir teigiamus atsiliepimus apie Paleckio pranešimą ir darė išvadą, kad dauguma delegatų kalbą

žiovimo dalyviai, delegatai – lietuvių inteligentija – reagavo į Paleckio kalbą ir apskritai sutiko valdžios pageidavimus? Sprendžiant iš turimų archyvinių duomenų, galima teigti, žinoma, šiek tiek supaprastinus, jog inteligentijoje vyravo dvi pagrindinės nuostatos. Vieni delegatai, motyvuodami tuo, kad socializmas esąs „pasaulinė vystymosi tendencija“, garantuojanti socialinę pažangą ir leidžianti plėtotis lietuvių nacionalinėms aspiracijoms, pritarė socialistiniam Lietuvos „vystymosi keliui“ ir jį palaikė. Beje, taip mąstantys įžvelgė ir tos sistemos trūkumą, grėsmių nacionaliniam suverenumui ir nevengė apie tai kalbėti. Taip ar panašiai mąstančių inteligentų po Antrojo pasaulinio karo buvo ne tik sovietinėje Lietuvoje. Antra dalis – sovietinės Lietuvos atžvilgiu nusiteikusi *skeptiškai* arba iš principo atmetanti sovietinę Lietuvą. Tokie sovietinę valdžią tapatino su rusinimu, manė, kad ji neišvengiama, o Lietuvos suverenumas – iliuzija. Jie, suprantama, viešai reikšti savo minčių negalėjo, tačiau tokias neviešas suvažiavimo koridoriuose išsakomas nuomones užsirašinėjo saugumiečiai.

Kokie gi buvo tie atsiliepimai? Atrodo, kad dalį suvažiavimo dalyvių jaudino ne tiek Paleckio kalba, kiek klausimas – ar bus „atstatyta“ nepriklausoma Lietuva. Vieniems atrodė, kad „Lietuvos klausimas“ galutinai turėtų būti išspręstas „trijų valstybių vadovų konferencijoje“. Taip manė gimnazijos direktorius Karumas, kuris jau buvo stebimas saugumo „kaip nacionalistas“. Agronomo Baltušniko manymu, Paleckio „<...> žodis niekuo nepadės, spręs anglų–amerikiečių tankai <...>“⁴⁷. Kitas delegatas abejojo, ar Paleckis sugebės „priešintis Maskvos valiai“. Kažkas Paleckio kalbą pavadino pamokslu, nieko bendra neturinčiu su tikrove⁴⁸. Profesorius kompozitorius B. Dvarionas, kuris 1949 m. bus apdovanotas Stalino pirmojo laipsnio premija, o 1950 m. parašys muziką Lietuvos SSR himnui, suvažiavimo metu

■ ■
sutiko teigiamai, esą kai kurie ją net gyrė. – Guzevičiaus pranešimas Kobulovui, juodraštis..., *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 157.

47 Guzevičiaus pranešimas Kobulovui, juodraštis..., *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 152–153.

48 LSSR NKGB komisaro Guzevičiaus raštas J. Paleckiui, 1945 07 12, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, 176–177.

guodėsi: „norisi iš Lietuvos bėgti, dabar čia ne Lietuva, o Rusija“, o Vilniaus universiteto profesorius Gudaitis piktinosi, kad tuos, kurie kovojo su fašistais, veža į Sibirą, o pagrindžio partizanus vadino patriotais⁴⁹. Rašytojas A. Vienuolis-Žukauskas prasarė apie sunkią padėtį valstiečių, kuriuos engia ir „banditai, ir baudžia NKVD“⁵⁰. Delegatai iš Telšių ir Kauno pasakojo apie gandus, esą suvažiavimo pabaigoje valdžia privers jo dalyvius pasirašyti kreipimąsi, o paskui išveš į Sibirą. Apskritai iš provincijos atvykę delegatai reiškė nuogaštavimą, esą kas su jais bus grįžus namo. Matyt, bijota partizanų susidorojimo.

Kaip suvažiavime buvo nusakomi nacionaliniai lietuviški aspektai? Vienas pirmųjų kalbėjusių profesorius J. Kairiūkštis (gydytojas, tada neparitinis), pritardamas Paleckio mintims ir kviesdamas suvažiavimo dalyvius „priimti ir suprasti“ socialistinę santvarką, pažymėjo „<...> žengti pirmyn galima tik tada, kada esi įtikintas, kad vyriausybė budės tautinių interesų sargyboje, tik tada esi ramus dėl laimingos tautos ateities“. Ir tęsė: „Mes inteligentai <...> savo krašto patriotai, mes mylim savo krašto senovę, kalbą, mes mylim mūsų tautos papročius ir kultūrą.“ (Beje, LKP oficioze *Tiesa*, kuriame Kairiūkščio kalba atpasakota, cituotos vietos buvo praleistos.) Kalbą baigdamas profesorius teigė, jog „socializme lietuviams negresia nutautėjimas“⁵¹. Manychiau, kad taip nuo pat suvažiavimo pradžios buvo suformuluotas inteligentijos ir sovietinės valdžios bendradarbiavimo principas: paramos verta tokia valdžia, kuri rūpinasi nacionalinės lietuvių kultūros plėtojimusi. Panašias mintis ir idėjas išsakė ir kiti suvažiavimo delegatai inteligentai. Vieni labiau kėlė socializmo pranašumus ir jo perspektyvas (kaip antai Vilniaus universiteto prorektorius profesorius J. Matulis, LKP nariu tapęs 1950 m.). Šis motyvas kartojosi daugelio kalbėtojų pranešimuose.

49 Guzevičiaus pranešimas Kobulovui, juodraštis..., *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 152–153; LSSR NKGB komisaro Guzevičiaus raštas Kobulovui, 1945 07 14, ten pat, l. 193–194.

50 LSSR NKGB 2-ojo skyriaus viršininko Izotovo pranešimas, 1945 07 10, *LYA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, 170.

51 J. Kairiūkščio kalba, *Vilniaus apskrities archyvas* (toliau – VAA), f. 761, ap. 9, b. 35, l. 15.

Kiti, kaip antai B. Dauguvietis (teatro režisierius, nepartinis), pabrėžė rūpini-mosi lietuvių tautos kultūra būtinybę. Neseniai iš nacių koncentracijos sto-vyklos sugrįžęs rašytojas B. Sruoga į susirinkusius kreipėsi taip: „<...> aš su giliausia pagarba ir meile sveikinu kiekvieną kūrybinę pastangą, kiekvieną triūsą, didįjį ar mažą, gaivinantį mūsų žemelę“⁵². Suprantama, kad rašytojas dėkojo partijai ir vyriausybei už savo išgelbėjimą...

Vis dėlto kelių asmenų kalbos suvažiavime išsiskyrė ypatingais nacio-naliniais ir valdžios atžvilgiu kritiškais akcentais. Šiuo požiūriu būdinga bo-taniko, Vilniaus Universiteto profesoriaus J. Dagio kalba. (*Tiesoje* ir *Tarybų Lietuvoje* apie jo pasisakymą tik užsiminta.) Dagys kalbėjo apie tai, kad būtina sugrąžinti į Lietuvą tuos lietuvių inteligentus, kurie „buvo išgabenti iš Lietuvos į įvairius SSRS kampus, Sibirą ir Kazachstaną 1941 m.“⁵³ Nors tai, anot profesoriaus, buvusi prevencinė priemonė, tačiau „atlikta paskubo-mis, ir todėl buvo pridaryta daug klaidų“. Būtina tas klaidas atitaisyti, teigė profesorius. Todėl pranešėjas kreipėsi į Lietuvos SSR vadovus, kad jie „da-rytų žygių ir sudarytų sąlygas lietuvių inteligentams grįžti į Tėvynę“. (Beje, archyvine kalbos nuoraše po šių žodžių užrašyta: „smarkūs plojimai“⁵⁴.) Jis taip pat kritikavo NKVD komisarą J. Bartašiūną už straipsnį *Tiesoje*⁵⁵. Anot Dagio, ten būta „nemažai kai kurių grasinimų ir šiurkščių žodžių“. Profesoriaus įsitikinimu, tokie žodžiai tik atgraso norinčius išeiti iš miško, o juk į miškus pateko ne tik nusikaltėliai, bet ir tie, kurie norėjo išvengti mobilizacijos. Apibendrindamas Dagys pasakė, kad į socializmą reikėtų eiti ne tik apsišarvavus marksizmo mokslu, bet ir „su meile ir auklėjimu“.

52 B. Sruogos kalba, mašinraštis, *LLITIBR*, f. 1-5741, l. 1–2.

53 Dagio kalba, *VAA*, f. 761, ap. 9, b. 35, l. 61.

54 Ten pat, l. 62.

55 J. Bartašiūno straipsnis vadinosi „Su šaknimis išraukime pikčiausius lietuvių tautos priešus – lietuviškai vokiškus nacionalistus“. Straipsnyje komisaras priminė, kad „gaujų dalyviams“ galioja 1945 m. vasario 9 d. valdžios paskelbta amnestija: atėju-siems pasiduoti „bus leista išpirkti savo sunkius nusikaltimus“. Tų, kurie nepasiduos, anot komisaro, laukia „rūsti bausmė“. Taip pat „visu tarybinių įstatymų griežtumu“ bus baudžiami ir tie, kurie padeda „banditams“, *Tiesa*, 1945, geg. 25, nr. 120.

Akivaizdu, jog profesoriaus Dagio kalboje buvo keliami valdžiai nemalonūs klausimai. Anot saugumiečių ataskaitų, Dagio kalba buvo aktyviai aptarinėjama suvažiavimo kuluaruose. Kai kas manė, kad jos autorius bus vienaip ar kitaip nubaustas. Kartu saugumiečiai pažymėjo, kad profesoriaus mintims pritariančių buvo gerokai daugiau ir „tik labai nedidelė dalis nesutiko“⁵⁶. Suvažiavimo metu viešai į Dagio pasisakymą reagavo tik švietimo liaudies komisaras Juozas Žiugžda. (Suprantama, laikraščių puslapiuose ši Dagio pranešimo kritika taip pat nebuvo atspindėta, nors didesnė komisaro kalbos dalis buvo išspausdinta.) Žiugžda užsipuolė Dagį, kad šis nežino markizmo-leninizmo-stalinizmo teorijos ir praktikos, kad nedera profesoriui iš „garbingos tribūnos apie tai, ko pats nesupranta <...>“, kalbėti⁵⁷.

Dar stipriau nacionaliniai siekiai buvo reiškiama Žemės ūkio akademijos rektoriaus M. Mickio (1940–1941 m. buvo žemės ūkio ministras vadinamojoje Liaudies vyriausybėje, partijos narys nuo 1949 m.) kalboje. Pateiksiu platesnius kalbos fragmentus, nes ji spaudoje nebuvo skelbta. Anot mokslininko, lietuviai esanti maža tauta. Į jos „suverenumą pretendavo įvairūs grobikai“: lenkų dvarininkai, vokiečiai, carinė Rusija, kuri stengėsi ne tik pavergti, bet ir spaudą atėmė⁵⁸. Tačiau „maža tauta“ irgi norinti būti laisva, taip pat veržiasi į laisvę. Ji nori išsaugoti savo kultūrą, kalbą. Antra vertus, pažymėjo Mickis, lietuviai turi „didelę istoriją“. O tai liudija, jog lietuviai „subrendusi tauta“, turi savo charakterį, savo papročius ir juos vertina, jais didžiuojasi ne mažiau nei didelės tautos⁵⁹.

Lietuvių tauta, toliau dėstė Mickis, kaip ir rusų, turi nemažai didvyrių, kurie ugdė mūsų valstybingumą. Žinome, ką mums davė Vytautas Didysis, mūsų tautos didvyris. To niekas negali nuneigti. Jis laimėjo Žalgirį, sulaukė vokiečių veržimąsi į rytus. Jis įnešė indėlį į žmonijos istoriją. Daug tautai

56 LSSR NKGB komisaro Guzevičiaus 1945 07 14 raštas Kobulovui, *LVA*, f. K-41, ap. 1, b. 163, l. 180.

57 Guzevičius Žiugždos pranešimą pavadino įsimintinu.

58 M. Mickio kalba, *VAA*, f. 761, ap. 9, b. 35, l. 72.

59 Ten pat, l. 73.

davė ir V. Kudirka. (Anot Mickio, Stalinas buvo sužavėtas Kudirkos *Tautiškos giesmės*, jos kilnumo, gražumo.) Kartu kalboje pabrėžta, jog mažai tautai „tikrasis kelias“ – socialistinis: „Mes, lietuviai, daugiau nieko nenorime, kaip būti lygūs, kad nebūtume nustelbti, o tokias sąlygas duoda tik socialistinė santvarka“. O sovietinė santvarka, kalbėtojo teigimu, taip pat žinanti, kaip spręsti tautinį klausimą: „Socializmo esmė, kad jis duoda laisvai visoms tautoms gyventi savo kultūrinį gyvenimą.“⁶⁰

Tačiau, anot Mickio, socializmo praktika ne visada atitinka skelbiamas idėjas. Provincijos sovietinėje administracijoje „daug netakto ir savivaliavimo“. Atvykėliai iš kitų respublikų, nemokėdami lietuvių kalbos, ją niekina. Esama nemažai įstaigų, kuriose negalima lietuviškai susikalbėti. Visa tai mus, lietuvius, aiškino Mickis, erzina. Dėl to, jo nuomone, kyla baimė, kad lietuviai rusinami. Mickis kaip pavyzdį paminėjo Utenos apskrities milicininką, kuris tyčiojosi iš lietuvių kalbos. Toliau pacituosiu ištrauką iš Mickio kalbos archyvinio nuorašo: „Jis [milicininkas – V. S.] toks pat juodašimtis, kokių daug buvo caro laikais (*plojimai*). Tokius šiuokšles vyriausybė iš mūsų respublikos išmes (*plojimai*). Jie ne tik mūsų tautos priešai, bet ir socializmo priešai (*plojimai*). Ateina milicininkas pas valstietį ir liepia čemodanus atidarinėti... [suprask, plėšikauja – V. S.] (*plojimai*)“⁶¹. Jei nori socializmo, baigė Mickis savo kalbą, pats turi rodyti pavyzdį⁶².

60 Ten pat.

61 Mickio kalba, ten pat, l. 76–77.

62 Dėl savo kalbų suvažiavime nei Dagys, nei Mickis nenukentėjo. (Beje, profesorius Dagys tada jau buvo sekamas agentūrinėje byloje „Atliekos“. Žr. V. Tininis, *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje...*, p. 14). Vis dėlto vėliau abiem teko patirti spaudimą. 1946 m. Mickį bandyta pašalinti iš Žemės ūkio akademijos rektoriaus pareigų. Akademijos partijos komitetas kaltino Mickį, kad šis vykdo netinkamą kadrų politiką, esą dėstytojais skiriami klasiniu požiūriu priešiški elementai, kad „netiki tarybų valdžios Lietuvoje perspektyva“. Komitetas prašė LKP(b) CK pakeisti rektorių (žr. LTSR ŽŪA partinės organizacijos susirinkimo protokolais ir rezoliucija, 1946 06 09, *LYA. LKP DS*, f. 1771, ap. 9, b. 247, l. 11–13.) Tiesa, šiai akcijai nepavykus Mickis toliau ėjo pareigas. 1948 m. buvo užsipultas ir dėl savo mokslinių tyrimų griežtai kritikuotas Dagys. Jį pašalino iš Augalų anatomijos ir fiziologijos katedros vadovo pareigų. Į jas grąžintas 1953 m. A. Merkys, On the 100th anniversary of Professor Jonas Dagys, *Biologija*, 2007, vol. 53, no. 2, p. 3.

Nacionalinės inteligentijos nuostatos suvažiavime buvo išsakytos ir kitomis formomis. Nors jo pradžioje M. Gedvilas teigė, kad tai pirmas tokio pobūdžio suvažiavimas, tačiau net keli delegatai savo kalbose prisiminė Didįjį Vilniaus Seimą, kuriame lietuvių pirmą kartą buvo iškeltas politinis reikalavimas: autonomijos etnografinėi Lietuvai su sostine Vilniumi⁶³. Taigi kalbėtojai įžvelgė istorinį ryšį tarp inteligentų suvažiavimo ir Vilniaus Seimo. (Suprantama, kad nei *Tiesoje*, nei *Tarybų Lietuvoje* užuominų apie Didįjį Vilniaus Seimą nebuvo.) Profesorius P. Mažylis (tarpukariu Socialdemokratų partijos narys, nuo 1946 m. akademikas) prisiminė, kad toje pačioje salėje 1905 m. vyko „didelis Lietuvos valstiečių, darbininkų ir inteligentų susirinkimas, paprastai Didžiuoju Vilniaus Seimu vadintas“⁶⁴. Jame Mažylis pats dalyvavęs, o Seimas turėjęs „didelės įtakos revoliucijai“. Seimą prisiminė ir Karolis Račkauskas-Vairas. Anot jo, šis „lietuvių valstiečių“ suvažiavimas „pastūmėjo mūsų liaudį“, išjudino iš apatijos, o tautai parodė naują kelią⁶⁵.

Dar keli reikšmingesni faktai, liudiję dažno suvažiavimo dalyvių nacionalines ambicijas. Tokie faktai dar kartą rodo valdžios ir inteligentijos, pasisakančios už „socialistinį kelią“, tačiau taip pat pabrėžiančios nacionalinio veiksnio svarbą požiūrio skirtumus. Apskritai teigtina, kad dalis lietuvių inteligentų nacionalinio komunizmo modeliui neabejodami pritarė.

Paskutinę suvažiavimo dieną kalbėjo A. Sniečkus. Istorinių reminiscencijų, būdingų Paleckio pranešimui, Sniečkaus kalboje nebuvo. LKP(b) vadovas daug dėmesio skyrė „buržuazinės Lietuvos“ kritikai, aptarė vokiečių okupacijos padarinius, iškėlė draugystės su rusų tauta reikšmę, aiškino socialistinės santvarkos pranašumus ir pabrėžė būtinybę stiprinti kovą su „lietuviškai vokiškais gaujomis“. Apie inteligentijos uždavinius Sniečkus kalbėjo trumpai: ragino ją „plačiau įsijungti į Lietuvos ūkio ir kultūros at-

63 E. Motieka, *Didysis Vilniaus Seimas*, p. 297.

64 P. Mažylio kalba, VAA, f. 761, ap. 9, b. 35, l. 54.

65 K. Vairo-Račkausko kalba, VAA, f. 761, ap. 9, b. 35, l. 124.

statymo darbą“, stiprinti ideologinę kovą su buržuaziniu nacionalizmu ir studijuoti Stalino „Trumpąjį VKP (b) istorijos kursą“⁶⁶. Po tokios ortodoksiškos Sniečkaus kalbos buvo svarstomas kreipimosi į Lietuvos inteligentus tekstas⁶⁷. Jį suvažiavimui pristatė literatūros kritikas Kostas Korsakas. Salėje dėl kreipimosi teksto kilo diskusijos, buvo siūloma įvairių papildymų⁶⁸. Akademikas J. Matulis, aptardamas eilinius inteligentijos uždavinius, siūlė į kreipimąsi „įrašyti Vilniaus sulietuvinimo darbą“. Jo teigimu, Lenkijos piliečiams išvykus Vilnius lieka „apytuštis“⁶⁹. Reikia siekti Vilnių sulietuvinti, aiškino Matulis. Po tokio siūlymo salėje kilo „ilgi plojimai“. Tą patį, Matulio įsitikinimu, reikia daryti ir su Lietuvos uostu – Klaipėda. Būta ir daugiau pasiūlymų, vienas jų – dėl sugražinimo iš SSRS į Lietuvą visų lietuvių inteligentų, kad šie atkuriamąjį darbą dirbtų gimtinėje. Po šio siūlymo irgi nuskambėjo plojimai, – toks siūlymas valdžiai greičiausiai buvo netikėtas. Posėdžiui pirmininkavęs M. Gedvilas sutiko įrašyti į kreipimąsi Vilniaus sulietuvinimo nuostatą. Kartu jis išsakė antrojo pasiūlymo beprasmiškumą: vyriausybė ir taip „daro visas pastangas, kad juos [inteligentus – V. L.] grąžinti“. Šio punkto delegatai galiausiai atsisakė.

Pastebėsiu, kad oficialioje spaudoje išspausdinta žinutė apie paskutinės dienos darbą ir kreipimosi tekstas⁷⁰ skyrėsi nuo to, dėl kurio sutarė suvažiavimo delegatai ir kuriam pritarė pats Liaudies komisarų tarybos pirmininkas. Oficialioje spaudoje rašyta ne apie Vilniaus „sulietuvinimą“, kurio taip troško lietuvių inteligentai, pasiryžę bendradarbiauti su sovietine valdžia, bet apie Vilniaus „atstatymą ir apgyvendinimą“...

66 *Tiesa*, 1945, liep. 19, nr. 167.

67 Pirmojo tarybų Lietuvos inteligentijos suvažiavimo Kreipimasis į visus tarybų Lietuvos inteligentus, *Tiesa*, 1945, liep. 26, nr. 172.

68 Kreipimosi į inteligentus svarstymas, VAA, f. 761, ap. 9, b. 35, l. 176–177.

69 Dar 1944 09 22 LSSR vyriausybė ir Lenkijos tautinio išsivadavimo komiteto atstovai pasirašė susitarimą dėl gyventojų repatriacijos. Plačiau žr. V. Stravinskienė, *Tarp gimtinės ir tėvynės. Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją*, Vilnius, 2011, p. 95–100.

70 *Tiesa*, 1945, liep. 15, nr. 164.

IŠVADOS

Pirma, sovietinės Lietuvos valdžia, organizuodama suvažiavimą, siekė įtraukti inteligentiją į socialistinės santvarkos „statybą“ ir „kovą su buržuaziniais nacionalistais“. Inteligentijos pritarimas, pareikštas sovietinei politikai, būtų padėjęs įteigti valdžios legitimiškumą. Tai buvo ypač svarbu stiprėjant partizaniniam judėjimui. Reikėtų pasakyti, kad tokių pritarimo ženklų būta: priimtas kreipimasis į sovietų Lietuvos inteligentiją, pasiūstas sveikinimas J. Stalinui; *antra*, suvažiavimo dalyviai, lietuvių inteligentija, kūrybinis elitas sutiko paremti socializmo „statybą“ tokiu atveju, jei bus rūpinamasi etnokultūrinėmis, lietuviškomis vertybėmis, jei tautinė kultūra bus puoselėjama ir proteguojama. Suvažiavimas neatsitiktinai išskėlė būtinybę „sulietuvinti“ senąją tradicinę Lietuvos sostinę Vilnių. Vilniaus „sulietuvinimo“ siekis buvo būdingas įvairioms inteligentų grupėms, ketinančioms bendradarbiauti su valdžia ir jai priešiškomis; *trečia*, galima spėti, kad dalis Lietuvos SSR vadovybės manė esant įmanoma sudaryti sandorį su „senąja“, dar „buržuazinėje Lietuvoje“ susiformavusia, lietuvių inteligentija. To sandorio esmę galima nusakyti taip: valdžia tenkina svarbiausius – nacionalinius – inteligentijos lūkesčius, o inteligentija remia valdžios politiką. Jei taip manančių Lietuvos komunistų ir buvo, tokia nuostata politikoje negalėjo būti įgyvendinta. Maskva ėmė spartinti Lietuvos sovietizaciją. Neatsitiktinai atvykę iš Maskvos suvažiavimo stebėtojai jo rezultatus įvertino neigiamai⁷¹; *ketvirta*, sovietinės Lietuvos valdžios politikoje vyravo *nacionalinio bolševizmo*, o dalies lietuvių inteligentų – *nacionalinio komunizmo* nuostatos.

71 Ataskaitoje G. Malenkovui VKP(b) CK aparato tikrintojai rašė, kad inteligentų suvažiavimas surengtas pavėluotai, kad LKP(b) vadovai nesiorientuoja inteligentijos nuotaikose, ir galiausiai pažymėjo, kad suvažiavimo metu būta „priešiškų pasisakymų“. – СССР и Литва в годы Второй мировой войны. Сборник документов, сост. А. Каспаравичюс, Ч. Лауринавичюс, Н. Лебедева, Vilnius, 2012, т. 2, с. 891.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

ANUŠAUSKAS, Arvydas, et al. *Lietuva 1940–1990 m.* Vilnius, 2005, p. 270–282.

ANUŠAUSKAS, Arvydas. *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais.* Vilnius, 1996, p. 320–321, 328–329.

BRANDENBERGER, David. *National Bolshevism. Stalinist Mass Culture and the Formation of Modern Russian National Identity, 1931–1956.* Cambridge/London, 2002, p. 6.

HOSKING, Geoffrey. *Rulers and Victims. The Russians in the Soviet Union.* Cambridge/London, 2006, p. 207–209.

MALIA, Martin. *The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, 1917–1991.* New York/ Oxford, 1994, p. 322.

MARK, Eduard. Revolution by Degrees. Stalin's National Front Strategy for Europe 1941–1947. *Cold War International History Project. Working Paper*, 2001, no. 31, p. 6–7, 17–20.

MEVIUS, Martin. *Agents of Moscow. The Hungarian Communist Party and the Origin of Socialist Patriotism 1941–1953.* Oxford, 2004, p. 87–110.

MOTIEKA, Egidijus. Didysis Vilniaus seimas. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos.* Vilnius, 1996, t. 11, p. 364.

POCIUS, Mindaugas. *Kita mėnulio pusė. Lietuvos partizanų kova su koleravimu 1944–1953 metais.* Vilnius, 2009, p. 54.

PONS, Silvio. Stalin and the European Communists after World War Two (1943–1948). In Mazover, M. et al. *Post-war Reconstruction in Europe. International Perspectives, 1945–1949.* Oxford, 2011, p. 124–129.

VAN REE, Erik. The Concept of 'National Bolshevism': An Interpretative Essay. *Journal of Political Ideologies*, 2001, vol. 6, no. 3, p. 289–307.

ROBERTS, Geoffrey. *Stalin's Wars. From World War to Cold War, 1939–1953.* New Haven/London, 2008, p. 236–237.

SYGKELOS, Yannis. The National Discourse of the Bulgarian Communist Party on National Anniversaries and Commemorations (1944–1948). *Nationalities Papers*, 2009, vol. 37, no. 4, p. 426.

STRAVINSKIENĖ, Vitalija. *Tarp gimtinės ir tėvynės. Lietuvos SSR gyventojų repatriacija į Lenkiją.* Vilnius, 2011, p. 95–100.

ŠADŽIUS, Henrikas. VKP (b) CK Lietuvos biuro veikla organizuojant tautinio pasipriešinimo slopinimą. *Lietuvos istorijos metraštis 1997*, Vilnius, 1998, p. 241–242.

TAMOŠAITIS, Mindaugas. Justas Paleckis ir jaunieji valstiečiai liaudininkai Lietuvai atgaunant Vilnių. *Vilniaus istorijos metraštis*, Vilnius, 2007, p. 137–160.

TININIS, Vytautas. *Sniečkus. 33 metai valdžioje. Antano Sniečkaus biografinė apybraiža*. Vilnius, 2000, p. 66–68.

TININIS, Vytautas. *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953*. Vilnius, 2003, t. 3, p. 13–14.

TISMANEANU, Vladimir. *Stalinizm na każdą okazję. Polityczna historia rumuńskiego komunizmu*. Kraków, 2010, p. 37–40.

ZAREMBA, Marcin. *Komunizm, legitymacja, nacjonalizm. Nacjonalistyczna legitymacja władzy komunistycznej w Polsce*, Warszawa, 2001, p. 135–173.

ZUBKOVA, Jelena. *Pabaltijys ir Kremlius 1940–1953*. Vilnius, 2010, p. 155–157.

ЛАУРИНАВИЧЮС, Чесловас. Вводная статья. In *СССР и Литва в годы Второй мировой войны*. Сборник документов, сост. А. Каспаравичюс, Ч. Лауринавичюс, Н. Лебедева, Vilnius, 2012, t. 2, p. 42–43.

**PECULIARITIES OF SOVIETISATION IN LITHUANIA IN
THE SUMMER OF 1945: THE FIRST CONGRESS OF
THE INTELLIGENTSIA OF SOVIET LITHUANIA**

The congress of the Soviet intelligentsia was held in Vilnius on 10–14 July 1945 at the time when the tendencies of the centralistic and repressive politics began to gain strength. In the spring of 1945 at a meeting of the Lithuanian bureau of the Central Committee of the All-Union Communist Party it was decided to activate the fight against the armed and unarmed underground. A large-scale military operation against the partisan movement was planned and launched. In mid-July mass deportations of partisan families started. The campaign of the Russification of the Lithuanian Communist Party gained momentum.

In the article drawing on the practically unknown archival sources answers to a few more important questions given: what goals the Lithuanian authorities pursued holding the congress and what demands some of its delegates put forward. Several conclusions are made: firstly, the Soviet Lithuanian authorities holding the congress strove to involve the intelligentsia in the “building” of the socialist system and in the “fight against the bourgeois nationalists”. The approval of the Soviet policies expressed by the intelligentsia would have added to the legitimacy of the authorities, which was greatly important at the time when the partisan movement was becoming stronger. There were several signs of such approval: an appeal to the intelligentsia of Soviet Lithuania was issued, a greeting was sent to Stalin.

Secondly, the congress participants, the Lithuanian intellectuals, agreed to support the “building” of socialism on condition that Lithuanian national culture would be protected by the government. It was not by chance that the congress expressed the necessity to make the old traditional

Lithuanian capital city, Vilnius, “more Lithuanian”. This goal was characteristic of various groups of the intelligentsia – those who tended to collaborate with the authorities and those who opposed them. Thirdly, it can be supposed that some members of the leadership of Soviet Lithuania thought that it was possible to conclude a deal with the “old” intelligentsia that was formed in “bourgeois Lithuania”. The essence of the deal can be described as follows: the leadership fulfils the main – national and cultural – expectations of the intelligentsia, while the latter supports its policies. Unfortunately, if some Lithuanian communists had such hopes they were shattered in real political life. Moscow began to accelerate Lithuania’s sovietisation. It was not by chance that the people sent by Moscow to watch the congress criticised its outcome. Fourthly, in the policies of the Soviet Lithuanian leadership the attitudes of national bolshevism prevailed, while those of a part of the Lithuanian intelligentsia were of national communism.